

Zofia ABRAMOWICZ

Białystok

IMIONA CHRZEŚCIJAŃSKIE STAROBRZĘDOWCÓW POLSKICH (CHARAKTERYSTYKA FONETYCZNA)

Nie zgadzający się z reformami rosyjskiego patriarchy Nikona starobrzędowcy zaczęli przybywać na ziemie polskie już od połowy XVIII w. szukając schronienia przed prześladowaniami władz państwowych i rosyjskiego duchowieństwa prawosławnego. Byli uciekinierami z różnych regionów Rosji. Osiedlający się na terenach Polski północno-wschodniej starobrzędowcy pochodzili z kilku litewskich powiatów: kowieńskiego, wileńskiego i trockiego (Iwaniec 1977: 78). Dziś mieszkają w kilku miejscowościach koło Augustowa (Gabowe Grądy i Bór), w Suwałkach oraz innych mniejszych miejscowościach na Suwalszczyźnie i Mazurach (powiat mrągowski, Pokrowsk). Archiwum Państwowe w Suwałkach przechowuje Akta urodzeń, małżeństw i zgonów parafii wyznania filipińskiego z okresu 1849-1866 (Volume Nr C: 2744-2746). Znajdziemy tam także duplikaty ksiąg metrykalnych parafii jednowierców w Pokrowsku z lat 1846-1902. I chociaż materiały nie są kompletne (brakuje ksiąg z lat: 1847-1848, 1850, 1857 oraz 1874) pozwalają poznać w ogólnym zarysie zwyczaj nazewniczy starobrzędowców suwalskich. Rękopiśmienne księgi metrykalne są prowadzone w języku rosyjskim lub polskim (rejestry z okresu 1852-1861) i są odzwierciedleniem braku ugruntowania zasad zarówno graficznych jak i ortograficznych w drugiej połowie XIX w. Świadczą o tym zapisy imion tych samych osób w różnych wariantach graficznych. Najczęściej różnice w zapisie dotyczą znaków np.: i, y, j w grafii polskiej (*Glikieria/Glikierya, Michajło/Michayło, Grigorii/Grigory*) lub Θ , ϕ w grafii rosyjskiej (*Θεδορ/Федор*). Ale nie to jest tu najważniejsze, chociaż niewątpliwie utrudnia w wielu wypadkach interpretację zmian fonetycznych w imionach tej grupy etnicznej. Rękopiśmienne materiały źródłowe sporządzone przez osoby z różną umiejętnością czytania i pisania zawierają nazwy osobowe często daleko odbiegające od wyjściowej cerkiewno-słowiańskiej postaci imienia zarówno w metrykach sporządzanych w języku rosyjskim, jak i polskim. Wyjątkowo duża wariantywność wśród imion chrestnych, wykorzystanych w tym cza-

sie w nominacji była wynikiem przystosowywania form cerkiewnych do języka potocznego, często zawierającego elementy gwarowe. Jak wiadomo, nowy wschodniosłowiański system imienniczy zaczął kształtować się od momentu przyjęcia chrztu przez Ruś Kijowską w 988 r. Imiona chrześcijańskie Słowianie wschodni przejmowali za pośrednictwem języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Z kolei język staro-cerkiewno-słowiański zapożyczał i przyswajał imiona za pośrednictwem języka greckiego. A zatem pierwszy stopień adaptacji zachodził na poziomie: język grecki → język staro-cerkiewno-słowiański. Proces ten jest dokładnie opisany w wielu publikacjach¹ i nie ma potrzeby w tym miejscu poświęcać mu zbyt wiele uwagi. Zaadaptowane do języka słowiańskiego imiona chrześcijańskie nadawano na chrzcie i w formach cerkiewno-słowiańskich zapisywano w metrykach ochrzczonych, które mimo oswojonych przez Słowian form wciąż jednak brzmiały obco dla poszczególnych narodów wschodniosłowiańskich i wymagały dalszej obróbki w języku potocznym oraz gwarach. Na tym etapie adaptacyjnym powstawały formy narodowe imion, por.: scs. *Иосиф* > lud. *Осин*, scs *Иоанн* > lud. *Иван* itp. Jak dowodzą badania, zmiany w imionach chrześcijańskich zachodziły na kilku poziomach języka. Przede wszystkim odzwierciedlają się w fonetyce, morfologii i słowotwórstwie. W stosunku do wyjściowych form cerkiewno-słowiańskich zmiany fonetyczne w imionach rosyjskich były jednak niewielkie, bowiem na chrzcie wracano wciąż do form cerkiewnych i takie wpisywano do metryk. Nie mniej jednak w rosyjskim systemie imienniczym znalazły swoje miejsce takie przekształcone imiona jak *Иван* (scs *Иоанн*), *Юрий* (scs *Георгий*), *Алексей* (scs *Алексий*) itp. (zob. Суперанская, 1998). Wybór imienia dla dziecka zgodnie z kalendarzem chrześcijańskich świętych, tzw. swiatcami był normą w rosyjskiej tradycji kulturowej. Zgromadzony w pracach magisterskich E. Malinowskiej² i B.Radziwonowicz³ materiał imienniczy jest dowodem na to, że tę zasadę stosują staroobrzędowcy także po osiedleniu się w Polsce. Nie wszystkie jednak imiona funkcjonują w wariantcie staro-cerkiewno-słowiańskim bądź powszechnie przyjętym rosyjskim, czemu należy w tym miejscu poświęcić więcej uwagi. Zgromadzony przez E.Malinowską⁴ materiał antroponimiczny pokazuje, że najbardziej przestrzegana jest poprawność zapisu imienia w metrykach chrztów i zgonów, w m-

¹ Zob. prace rosyjskich onomastów: Бондалетов, 1970, 1983; Гафуров 1987; Никонов 1969, 1971, 1988; Суперанская 1977, 1998 i in. oraz polskich: Skulina 1973, 1974 i in.

² w tym miejscu jest wykorzystany materiał antroponimiczny zgromadzony w pracach magisterskich: Ewy Malinowskiej: Imiona i przezwiska staroobrzędowców wsi Gabowe Grądy i Bór, Białystok 2003

³ Beaty Radziwonowicz: Imiona chrzestne mieszkańców parafii jednowierców w Pokrowsku (1846-1902), Białystok 2004.

⁴ E. Malinowska zgromadziła materiał antroponimiczny w różny sposób: a) wywiad, ankieta oraz ekscerpcja; b) z ksiąg metrykalnych chrztów i zgonów; c) z nagrobków na cmentarzu parafialnym; zgromadzony materiał pochodzi z XX wieku

niejszym stopniu – w napisach na nagrobkach, w żywym języku potocznym wariantowość jest największa. W języku potocznym imiona funkcjonują nie tylko w formach pełnych cerkiewnych lecz także w wariantach przekształconych fonetycznie i strukturalnie. Imiona wyekscerpowane z metryk jednowierców w Pokrowsku (z okresu 1846-1902) pokazują, że i w dokumentach nie zawsze przestrzegano zasady zapisu formy cerkiewno-słowiańskiej imienia. W porównaniu z zapisami imion w metrykach ludności prawosławnej (Abramowicz, 1993: 384-477) jest to dosyć duże odstępstwo od tradycji kulturowych prawosławia. Odzwierciedlone w imionach procesy fonetyczne i morfologiczne prowadziły do dużej wariantowości. Należy przypuszczać, że złożyło się na to wiele czynników. Z jednej strony wpływ mogło mieć osiedlenie się ludności rosyjskiej w obcym kulturowo i językowo środowisku, która nie miała takich samych możliwości rozwoju swojego języka i pielęgnowania własnej kultury jak ich współwyznawcy w Rosji. W takich warunkach utrwały się w języku staroobrzędowców cechy dialektalne, co i znajdowało odbicie w imionach. Z drugiej strony, utrwalanie cech gwarowych w rejestrach wynikało z niedostatecznego wykształcenia duchownego, który sporządzał księgi metrykalne tej grupy etnicznej w parafii i wpisywał w nich formy potoczne, jakimi posługiwała się prosta ludność chłopska, co jest szczególnie widoczne w pierwszych latach istnienia parafii w Pokrowsku. Przyjrzyjmy się zatem w tym miejscu sposobom adaptacji imion cerkiewnych do formy gwarowej języka na poziomie fonetyki. Analizie są poddane imiona w wersji rosyjskiej, zapisane grażdanką. Materiał antroponimiczny zapisany w alfabecie łacińskim jest przytaczany tylko w szczególnych przypadkach, ponieważ wymaga odrębnych badań.

Zapisy imion w metrykach jednowierców z Pokrowska oraz staroobrzędowców z Gabowych Grądów i Boru świadczą o niezwyklej różnorodności zmian fonetycznych w nagłosie, części medialnej oraz wygłosie. Do najczęstszych zmian w nagłosie należy usuwanie samogłosek lub pojawianie się spółgłosek protetycznych. Najchętniej stosowano aferezę *a*, *i*, *e*, por. cerk. *Анастасия* > *Настасия*, *Настасья* (Pokr.), cerk. *Екатерина* > *Катерина* (Pokr.), cerk. *Елисавета* > *Лизавета* (GG); cerk. *Исидор* > *Сидор* (Pokr.). W mowie potocznej zmiany w nagłosie imienia mogą być jeszcze większe, bowiem aferezie głoski (czasami kilku głosek, por. cerk. *Азрипнина* > *Рипина* – GG) towarzyszą również inne zabiegi, jak np. dysymilacja: cerk. *Акилина* > *Кулина*, (GG) lub asymilacja samogłosek w sąsiadujących sylabach: *Александра* > *Ляксандра* (GG), cerk. *Иларион* > *Лариан* > *Варивон* > *Вирифон* (GG). Ostatni przykład pokazuje jeszcze inny zabieg adaptacyjny: usunięcie w nagłosie obu głosek i wprowadzenie na ich miejsce protetycznego *w*: *Иларион* > *Варивон*.

Zmieniane są również imiona posiadające w nagłosie grupę samogłosek: *Ю-*, *Юа-*, *Ю-*. Stosuje się w tym wypadku różne zabiegi: aferezę samogłoski lub grupy samogłoskowej: cerk. *Юлиан* > *Улян* (GG), *Ульян* (Pokr), cerk. *Юлиания* >

Улиана (Pokr.), cerk. *Иулитта* > *Улита* (Pokr.), cerk. *Иустин* > *Устин* (Pokr.), cerk. *Иоаким* > *Аким* (Pokr.) itp.; aferezę nagłosowej samogłoski i fakultatywne pojawienie się spółgłoski protetycznej: cerk. *Иосиф* > *Осин* > *Восин* (GG), cerk. *Иоаким* > *Аким* > *Яким* (Pokr.).

Czasem można zaobserwować zjawisko hiperpoprawności, jak w wypadku imienia cerk. *Ксения*, które zapewne było powszechnie odbierane jako imię skrócone, ponieważ do metryki jest wprowadzona forma z dodatkowym *a* w nagłosie, por. cerk. *Ксения* > *Аксинья* (Pokr.). Hiperpoprawnością także należy tłumaczyć zastępowanie etymologicznego nagłosowego *a*- grupą *ew*-, por. cerk. *Агафия* > *Евгания* (Pokr.). W tym wypadku hiperpoprawność wynikała z faktu, że zazwyczaj imiona cerkiewne z *ew*- w nagłosie w wariantach ludowych utrwały się w wersji z nagłosowym *a*-, por. cerk. *Евстафий* > *Астафий*, *Астафей* (GG), cerk. *Евфимия* > *Афимья* (Pokr.), cerk. *Евдокия* > *Авдокия*, *Авдотья* (Pokr.). Należy podkreślić, że takie nagłosowe *a*- pojawia się także w imionach mających w formach cerkiewnych nagłosowe *e*-, np. cerk. *Емелиан* > *Амельян* (GG), cerk. *Елена* > *Алена* (GG).

Pojawianie się spółgłosek protetycznych i interwokalicznych w wyrazach zapożyczonych było zjawiskiem dość powszechnym w gwarach wschodniosłowiańskich poczynając od czasów prasłowiańskich (Хабураев, 1974: 97; Черных, 1952: 16-25), dlatego nie dziwi ich obecność w niektórych imionach. Do najczęstszych protez należały: *j*-, *h*-, *w*-. W imionach staroobrzędowców wystąpiły protezy: *j*-, por. cerk. *Иоаким* > *Аким* > *Яким* (Pokr.); *h*-, por. cerk. *Анна* > *Ганя* (GG). Jeśli mówić o protezie *w*-, to niewątpliwie jest to cecha czysto dialekta, typowa dla gwar ruskich. Przykłady tego typu możemy odnotować także w gwarach ruskich na terenie Podlasia w XVI–XVII ww., por. materiały zgromadzone przez L. Dacewicz (1994) i B. Tichoniuka (2000), gdzie mamy takie formy jak np. *Wowdia* z *Jewdokija* i in. W imionach staroobrzędowców ta spółgłoska protetyczna wystąpiła w imieniu *Восин* (< cerk. *Иосиф*) i utworzonej od tego imienia formie hipokorystycznej – *Воська* obok formy *Оська* (GG).

Zmiany w części medialnej imienia były różnorodne, dotyczyły zarówno wokalizmu jak i konsonantyzmu. W sferze wokalizmu odnotować należy takie zjawiska jak:

- akanie (typowe dla rosyjskiego języka ogólnego oraz dialektów środkowo- i południowo-rosyjskich, zob. Kuraszkiewicz, 1963: 55) może zachodzić w:
 - a) nagłosie imienia, por.: cerk. *Борис* > *Барис* (GG), cerk. *Мокий* > *Макей* (Pokr.), cerk. *Онуприй* > *Ануфрий* (Pokr.), cerk. *Порфирий* > *Парфирий* (GG), cerk. *Трофим* > *Трафим* (Pokr.), cerk. *Соломония* > *Саломония* (Pokr.).
 - b) śródgłosie imienia, por.: cerk. *Варфоломей* > *Варфаломей* (Pokr.), cerk. *Соломония* > *Саламанда* (Pokr.).

- c) wygłosie imienia, por.: cerk. **Трифон** > *Трифан* (Pokr.), cerk. **Тихон** > *Тихан* (GG). Należy podkreślić, że nie tylko **o** przechodzi w **a**, często dotyczy to również samogłoski **e**, por.: cerk. **Мелания** > *Малания* (GG, Pokr.), cerk. **Александра** > *Ляксандра* (GG), cerk. **Пелагия** > *Палагия* (Pokr.). W imionach *Малания*, *Палагия* obniżeniu artykulacji towarzyszy także dyspalatalizacja, co w pewnym stopniu może być także związane z wpływem języka polskiego, bowiem spółgłoski nagłosowe w tych imionach w języku polskim przed **e** były twarde: Melania, Pelagia. Hiperpoprawnością, a być może i wpływem języka polskiego można tłumaczyć przekształcenie cerk. imienia **Параскева** w *Прасковия*, ponieważ w okresie państwowości polskiej to imię występuje również w wariantcie *Proskowia*. W gwarach akających -oro- w pozycji nie akcentowanej wymawiano jak -ara-, dlatego występująca w imieniu etymologiczna grupa -ara- utożsamiana była z pełnogłosem rosyjskim, któremu w języku staro-cerkiewno-słowiańskim odpowiada niepełnogłos -ra-, zaś w języku polskim metateza bez wzdłużenia -ro-, stąd warianty *Прасковия* i *Proskowia*.
- ikanie (cecha gwar południowo-rosyjskich, zob. tamże: 55): cerk. **Елевферий** > *Елѣвѣрий* (Pokr.), cerk. **Меркурий** > *Мѣркурий* (Pokr.), cerk. **Аксесим** > *Аксѣсимий* (Pokr.), cerk. **Мелания** > *Мѣлания* (Pokr.), cerk. **Ксѣния** > *Аксѣнѣя* (Pokr.), cerk. **Мефодий** > *Мѣфодий* (GG), cerk. **Феопемт** > *Фѣяпент* (GG), cerk. **Елисавета** > *Илѣзавета* (GG), cerk. **Капетолина** > *Капѣталина* (GG).
 - okanie (typowe dla gwar północnorosyjskich, zob. tamże: 46) tu można też rozpatrywać jako hiperpoprawność pod wpływem języka polskiego: cerk. **Афанасий** > *Афонас*, *Афонасий* (Pokr.), cerk. **Варфоломей** > *Ворфоломей*; *Ворфоломий* (Pokr.), cerk. **Панкратий** > *Паккротий* (Pokr.).
 - obniżenie lub podwyższenie artykulacji:
 - i** → **e**: cerk. **Адриан** > *Андрѣян* (GG), cerk. **Агриппина** > *Аграфѣна* (Pokr.), cerk. **Диомид** > *Дѣомид* (GG), cerk. **Зиновий** > *Зѣновий* (GG, Pokr.), cerk. **Емилиан** > *Емѣльѣн* (Pokr.), cerk. **Евсигней** > *Евсѣгней* (Pokr.), cerk. **Малахия** > *Малафѣй* (Pokr.), cerk. **Матфий** > *Матвѣй* (GG), cerk. **Поликарп** > *Полѣкарп* (Pokr.), cerk. **Сергий** > *Сергѣй* (GG), cerk. **Симеон** > *Сѣмиѣн* (GG);
 - i** → **o**: cerk. **Трифиллий** > *Трофилѣй* (Pokr.), cerk. **Епистимия** > *Епѣтимѣя* (Pokr.);
 - i** → **a**: cerk. **Агриппина** > *Аграфѣна* (Pokr.);

u → o: cerk. *Fioduł* > *Fiooł* (Pokr.);

oraz

o → i(ja): cerk. *Maotrona* > *Maotrona* (GG);

o → u: cerk. *Kosma* > *Kuozuma* (GG), cerk. *Wuokol* > *Wuoul*, *Wuoula* (GG).

a → e: cerk. *Aosak* > *Aosekim* (Pokr.).

- zmiana stopnia labializacji:

e → o: cerk. *Kliement* > *Kliemoont* (Pokr.), cerk. *Paeraskeowa* > *Paerasokoowia*, *Paerasokoowia* (Pokr.);

o → e: cerk. *Doometouij* > *Deomeontouij* (Pokr.), cerk. *Doomeotioan* > *Deomeontoian* (Pokr.), cerk. *Neostoor* > *Neosteor* (Pokr., GG), cerk. *Koseonoofont* > *Koseoneofont* (Pokr.);

i → u: cerk. *Aocuolina* > *Aocuoliona*, *Kuoliona* (GG, Pokr.), cerk. *Glokeorioia* > *Luokeorioia* (Pokr.).

Jak pokazują przytoczone przykłady, te zabiegi są ściśle związane z jakością samogłosek w sąsiednich sylabach. Obserwuje się procesy dotyczące samogłosek rzędu przedniego i tylnego: a) asymilacyjny: upodobnienie przedniej do tylnej (*Paeraskeowa* > *Paerasokoowia*) oraz tylnej do przedniej (*Doomeotioan* > *Deomeontoian*, *Neostoor* > *Neosteor*, *Koseonoofont* > *Koseoneofont*); b) dysymilacyjny: odpodobnienie jednej spośród dwóch przednich (*Aocuolina* > *Aocuoliona*, *Glokeorioia* > *Luokeorioia*).

- przejście 'e w 'o w pozycji akcentowanej po miękkiej spółgłosce przed twardą jest zjawiskiem typowym w rosyjskim języku literackim oraz gwarach środkowo- i południowo-rosyjskich (w gwarach północno-rosyjskich znane jest także w pozycji nie akcentowanej, zob. Kuraszkiewicz, *op. cit.*: 48) znajduje potwierdzenie w polskim zapisie takich imion jak: cerk. *Arotem* > *Arcoim* (Pokr.), cerk. *Fokla* > *Fiookoła* (por. polskie *Tekoła*) (Pokr.), cerk. *Peotr* > *Piootr* (Pokr.).
- eliminacja grup samogłoskowych poprzez usunięcie jednej z nich, redukcję, ściągnięcie, przestawienie głosek lub wstawienie spółgłoski interwokalicznej j lub w, por.: cerk. *Gobruosil* > *Gobruoła* (GG), *Gobruoło* (Pokr.), cerk. *Georgouij* > *Eogorouij* (GG), cerk. *Daoniosil* > *Daonioł* (Pokr.), cerk. *Dioniosiouij* > *Deonios* (Pokr.), cerk. *Emolioan* > *Emoleouoan* (Pokr.), cerk. *Isoak* > *Isoak* (Pokr.), cerk. *Iloarioon* > *Waoriouoon* (GG), *Laoriouoon* (Pokr.), cerk. *Iooanon* > *Iouoan* (GG, Pokr.), cerk. *Iuolioanonioia* > *Uoliouona* (Pokr.), cerk. *Kopiorioan* > *Kopioriouoan* (Pokr.), cerk. *Aodrorioan* > *Aodroriouoan*, *Aodroriouoan* (GG, Pokr.), *Aodroreouoan* (GG), cerk. *Koriouoak* > *Koriououoak* (Pokr.) i *Koriouoak* (GG), cerk. *Koriouoon* > *Koriououoan* (Pokr.), cerk. *Leoon* > *Leouoon*

(Pokr.), cerk. *Лукиан* > *Лукьян* (Pokr.), cerk. *Мартиниан* > *Мартиньян* (Pokr.), cerk. *Михаил* > *Михайла* (GG), *Михал* (Pokr.), cerk. *Родион* > *Родивон* (Pokr.), cerk. *Симеон* > *Семен*, *Семон*, *Симон* (Pokr.), cerk. *Спиридион* > *Спиридон* (Pokr.), cerk. *Татиана* > *Татьяна* (Pokr.), *Феодор* > *Федор* (GG, Pokr.), cerk. *Феодосия* > *Федосья* (Pokr.), cerk. *Феодот* > *Федот* (Pokr.), cerk. *Феодул* > *Федул* (pokr.), cerk. *Феоклит* > *Феклист* (Pokr.), cerk. *Феоктист* > *Фіктист* (Pokr.), cerk. *Феопемпт* > *Фияпемт* (GG). Natrafić też można na formy hiperpoprawne, jak w wypadku imienia *Селион*, gdzie etymologiczne *w* występujące w formie cerkiewno-słowiańskiej *Селиван* zostało potraktowane jak niepoprawne interwokaliczne, w związku z czym dążąc do poprawności w formie potocznej imienia usunięto tę głoskę.

- synkopa: cerk. *Вонифатий* > *Внифатий* (GG), cerk. *Галактион* > *Галтион* (GG), cerk. *Димитрий* > *Дмитрий* (GG, Pokr.), cerk. *Харлампий* > *Харламтий* (Pokr.). Zdarza się, że usuwana jest cała sylaba w części medialnej lub grupa głosek, co można zaobserwować przy zestawieniu starej formy imienia kalendarzowego *Минисей* z wyjściową postacią cerkiewną imienia *Минсифей* / *Мнисифей*, która została zmieniona przez mieszkańców Pokrowska w *Мисей*, chociaż w wypadku tego imienia może być dopuszczona także inna interpretacja, por.: cerk. *Моисей* > *Мисей* lub cerk. *Михей* > *Мисей* (ch // s).

Nie mniej różnorodne zabiegi stosowano w sferze konsonantyzmu. Najczęstsze zmiany dotyczyły uproszczenia grup spółgłoskowych oraz likwidacji geminat, ale też można odnotować procesy odwrotne: pojawianie się spółgłosek epentetycznych oraz geminację. Zachodziły też procesy asymilacyjne, dysymilacyjne oraz ekwiwalencja spółgłosek. Upraszczano grupy spółgłoskowe, które były nietypowe dla języków słowiańskich, i co za tym idzie, sprawiały określone problemy artykulacyjne. Do takich niewątpliwie należały grupy spółgłoskowe *wf*, *wfr*, *wg*, *wks*, *mps*, *mpt*, *mwr*, *nt*, *st*, *nkł*, *nk* i in. Stosowano różne zabiegi:

- usuwanie jednej ze spółgłosek:
wf, *wfr* → *f*, *fr/wr*, por.: cerk. *Евфимий* > *Ефим* (GG, Pokr.), cerk. *Евфимия* > *Ефимия*, *Афимия*, *Ифимия* (GG, Pokr.), cerk. *Елефферий* > *Елеферий* (Pokr.), cerk. *Евфросиния* > *Ефросиния* (GG), *Еврсиния* (Pokr.);
wg → *w*, por.: cerk. *Евгения* > *Евинья* (Pokr.);
wks → *ks*, por.: cerk. *Авксентий* > *Аксентий* (GG), *Аксений* (GG, Pokr.);
mps → *ms*, por.: cerk. *Сампсон* > *Самсон* (Pokr.);

mpt → **nt**, por.: cerk. **Феомент** > Феопент, Фияпент (GG);
mwr → **mbr, br**, por. cerk. **Амвросий** > Амбросий, Абросим (GG);
st → **t**, por. cerk. **Епистимия** > Епотимия (Pokr.);
nt → **n**, por. cerk. **Авксентий** > Аксентий (GG).
 Zdarzają się również zmiany wywołane hiperpoprawnością:
t → **nt**, por.: cerk. **Дометий** > Деметий (Pokr.).

- wymianę jednej ze spółgłosek, czasem przy jednoczesnej redukcji głóski:
nkr → **gkr**, por.: cerk. **Панкратий** > Пагкратий (Pokr.), chociaż w tym przypadku trudno dopatrywać się uproszczenia wymowy grupy spółgłoskowej, jest to raczej próba przybliżenia utrwalonej już na gruncie rosyjskim formy imienia do jego starogreckiej pisowni (Суслова, 1978: 98);
sk → **szk**, por. cerk. **Франциска** > Францишка (Pokr.) – ta zmiana, jak należy przypuszczać, na tym terenie powstała pod wpływem języka polskiego;
nkl → **gl**, por. **Синклитикия** > Сиглитикия (Pokr.).
- uproszczenie geminat: **ll, nn, pp, ss, tt**, zarówno w części medialnej, jak i finalnej imion, por. cerk. **Кирилл** > Кирид (GG, Pokr.), cerk. **Трифиллий** > Трифидлий, Трифид (Pokr.); cerk. **Иоанн** > Иоан (Pokr.), **Иван** (GG); cerk. **Агрипина** > Агрицина (GG, Pokr.), cerk. **Филипп** > Филип (Pokr.); cerk. **Василисса** > Василица (Pokr.), cerk. **Иулитта** > Иулита/Улита (Pokr.).
- geminację, która związana jest zazwyczaj z hiperpoprawnością, tu jednak w niektórych wypadkach mogła zachodzić pod wpływem polskich form imion, zwłaszcza przy zapisie imion łacinką, por.:
n → **nn**: cerk. **Татиана** > Татианна, Тасианна (Pokr.), cerk. **Иулиания** > Юлианна (Pokr.);
l → **ll**: cerk. **Ермил** > Ермилл (Pokr.), cerk. **Савел** > Савеллий (Pokr.).
- ekwiwalencję spółgłosek:
w → **b**: cerk. **Амвросий** > Амбросий, Абросим (GG);
n → **m**: cerk. **Никита** > Микита (GG), cerk. **Никифор** > Микифор (Pokr.), cerk. **Николай** > Миколай (Pokr.), cerk. **Парфений** > Парфемий, Парфемии (Pokr.);
m → **n**: por. męskie cerk. **Иоаким** (> Аким) i pochodne od niego żeńskie **Акимья**//**Акинья** (Pokr.), cerk. **Епистимия** > Епистиция, Епистинья (Pokr.), cerk. **Памфил** > Панфил (Pokr.);

r → **l**: cerk. *Герасим* > *Гедасим* (Pokr.), cerk. *Меркурий* > *Меркуд* (Pokr.), cerk. *Флор* > *Фрол* (Pokr.);

f → **p**, **w**: cerk. *Агафия* > *Евгания* (Pokr.), cerk. *Иосиф* > *Восип*, *Осип* (GG), *Иосип*, *Осип* (Pokr.), cerk. *Стефан* > *Степан* (GG, Pokr.), cerk. *Стефанида* > *Степанида* (GG, Pokr.); cerk. *Матфей*, *Матфий* > *Матвей* (GG, Pokr.);

p → **f**: cerk. *Агрипина* > *Аграфина* (Pokr.);

ch → **f**, **s**: cerk. *Малахия* > *Малафей* (GG, Pokr.), *Маласси* (Pokr.), i być może cerk. *Михей* > *Мисей* (Pokr.);

k, **g** → **s**: cerk. *Евдокия* > *Авдосья* (Pokr.), cerk. *Пелагия* > *Пеласия* (Pokr.);

t → **c**: *Вонифатий* > *Вонифаций* (GG).

Stosunkowo niewielkie zmiany fonetyczne wprowadzano w części finalnej imienia. Poza likwidacją geminat (zob. wyżej) do najczęstszych należą:

- ekwiwalencja wygłosowych spółgłosek: **-j**, **-r** > **-m**, **-n**: cerk. *Амвросий* > *Абросим* (GG), cerk. *Сисой* > *Сисон* (Pokr.), cerk. *Никифор* > *Никифон* (Pokr.);
- zmiany artykulacyjne w charakterystycznym dla języka staro-cerkiewno-słowiańskiego wygłosie **-ij**, **-ija**⁵ zachodziły w związku z procesem wokalizacji jerów w języku staroruskim: w pozycji nieakcentowanej staro-cerkiewno-słowiańskie jery napięte ulegały redukcji, zaś pod akcentem zachowywały się tak jak jery mocne, tzn. przechodziły w **e** lub **o** (Черных, *op. cit.*: 109-110). Ten proces znalazł odbicie także w imionach staroobrzędowców, zarówno w części finalnej imienia, jak i w jego części medialnej, por.:

-ija → **-'ja**, por.: cerk. *Евдокия* > *Авдокья*, *Авдосья*, *Авдотья* (Pokr.), cerk. *Агафия* > *Агафья* (Pokr.), cerk. *Ксения* > *Аксинья* (Pokr.), cerk. *Гликерия* > *Гликерья*, *Лукерья* (Pokr.), cerk. *Дария* > *Дарья* (Pokr.), cerk. *Евгения* > *Евгенья*, *Евинья* (Pokr.), cerk. *Евфимия* > *Евфимья*, *Афимья*, *Ифимья* (Pokr.), cerk. *Евфросиния* > *Евфросинья* (Pokr.), cerk. *Епистимия* > *Епистинья*, cerk. *Иулиания* > *Ульянья* (Pokr.), cerk. *Мария* > *Марья* (Pokr.), cerk. *Мелания* > *Меланья*, *Маланья* (Pokr.), cerk. *Наталья* > *Наталья* (Pokr.), cerk. *София* > *Софья* (Pokr.), cerk. *Феврония* > *Февронья* (Pokr.), cerk. *Феодосия* > *Федосья* (Pokr.), cerk. *Фотиния* > *Фотинья* (Pokr.);

⁵ wygłos **-ij**, **-ija** powstał w scs w następstwie sąsiedztwa **ь** oraz **j** (tzw. napięty **ь** w połączeniach **ьj** oraz **jь** w języku scs > i) (zob. Хабуряев, 1974: 90)

-ija → -eja: cerk. **Гликерия** > Гликерея (Pokr.), cerk. **Евфимия** > Афимея (Pokr.), cerk. **Пелагия** > Пелагея (Pokr.).

Należy podkreślić, że w męskich imionach ten proces również się odzwierciedla w finalnych -ija, -ij > -ej, -i, por.: cerk. **Авдѣй** > Авдѣй (Pokr.), cerk. **Алексѣй** > Алексеј (GG, Pokr.), cerk. **Василѣй** > Васильи (Pokr.), cerk. **Григорѣй** > Григорьи (Pokr.), cerk. **Дометѣй** > Дементей (Pokr.), cerk. **Евсигнѣй** > Евсигней, Евсегней (Pokr.), cerk. **Евстафѣй** > Астафей (GG), cerk. **Иеремея** > Еремей (Pokr.), cerk. **Иоанникѣй** > Аникей (Pokr.), cerk. **Зиновѣй** > Зеновей, Зиновей (Pokr.), cerk. **Малахия** > Малафей (GG, Pokr.), cerk. **Матфѣй** > Матфей, Матвей (GG), cerk. **Мокиѣй** > Мокей, Макей (Pokr.), cerk. **Сергѣй** > Сергеј (GG, Pokr.).

Należy zwrócić uwagę, że zmiany tego typu zachodziły również w imionach na: -ian > -ijan, -iak > -ijak, przy czym najpierw pojawiała się w imieniu interwokaliczna j, następnie i przechodziło w e lub następowała jego redukcja, por. cerk. **Адриан** > Адриян > Адреян (GG), cerk. **Емилиан** > Емелиян, Амельян (GG) i Емельян, Амельян (Pokr.), cerk. **Иулиан** > Ульян (Pokr.), cerk. **Кириан** > Кирьян (Pokr.), cerk. **Кириак** > Кирьяк (Pokr.), cerk. **Лукиан** > Лукьян (Pokr.), cerk. **Мартиниан** > Мартиньян (Pokr.).

Należy odnotować również proces odwrotny: etymologicznie inny wygłos jest zamieniany na -ij, por. cerk. **Акесим** > Акиксимий (Pokr.), cerk. **Антипа** > Антипий (Pokr.), cerk. **Варфоломей** > Ворфоломий (Pokr.), cerk. **Савел** > Савелий (Pokr.); w imionach żeńskich -ija, por.: cerk. **Елена** > Еления (Pokr.), cerk. **Иустина** > Иустиния (Pokr.), **Параскева** > Парасковия (Pokr.).

Podsumowując należy stwierdzić, że większość zmian fonetycznych zachodziła w okresie staroruskim. W wielu imionach zostały one utrwalone. Przekształcone fonetycznie formy weszły do zasobu imion rosyjskich, np. *Давыд, Данил, Егор, Иван, Кузьма, Сергей, Юрий; Акулина, Дарья, Марья, Прасковья, Ульяна* itp. (zob. Суперанская, 1998). Inne nie są odnotowywane w słowniku Superanskiej jako formy powszechnie używane, pozostając w sferze użyć gwarowych. W materiale antroponimicznym polskich staroobrzędowców do takich można zaliczyć następujące: *Акесимий, Аксеким, Антипий, Артимон, Афонас, Афонасий, Ворфоломий, Ворфоломи, Варфаломей, Васильи, Восит, Вуколя, Геласим, Григорьи, Диома, Доримант, Доримент, Доримонт, Елеферий, Елиферий, Ермилл, Ермол, Иосит, Ларивон, Левон, Маласси, Миркурий, Мисей, Мовшиа, Пагкротий, Полекарн, Прокоп, Родивон, Селион, Семон, Трафим, Трифильи, Трифилли; im. ż.: Акимья, Акинья, Алифья, Вассея, Гликерея, Евгания, Епотимия, Ифимья, Иульяния, Парасковия, Пеласия, Саломония, Сиглитикия, Ульянья, Фоминья, Францишка, Юльянна*. Formy przekształcone fonetycznie stanowią jednak tylko pewien procent w zasobie imion użytych do

nominacji w badanym czasie. Większość imion występuje w metrykach w poprawnych formach cerkiewnych lub utrwalonych w języku rosyjskim oficjalnych wariantach imion narodowych. Przytoczone wyżej przykłady wprowadzania do metryk form przekształconych fonetycznie świadczą o tym, że diaspora starobrzędowców posługiwała się w kontaktach między sobą językiem rosyjskim w jego gwarowych odmianach. W okresie państwowości rosyjskiej wpływ języka otaczającej ludności nie był duży. Nie mniej jednak nawet w tamtym okresie można odnotować pewne kontakty z ludnością miejscową, na co wskazują niektóre przekształcenia imion cerkiewnych, np. hiperpoprawność imion pod wpływem języka polskiego, a także występowanie w niektórych wypadkach takich zjawisk jak: okanie, dyspalatalizacja, geminacja, ekwiwalencja spółgłosek. Wprowadzenie do metryk takich form imion jak *Амбросий* (por. pol. Ambroży), *Васильи* (por. pol. Bazyli), *Ворфоломи*, *Григорьи*, *Маласси*, *Трифильи*, *Трифилли* (por. pol. imiona typu Jerzy, Antoni), *Миколай* (por. pol. Mikołaj), *Михал* (por. pol. Michał) czy *Юлианна* (por. pol. Julianna) jest świadectwem oddziaływania polszczyzny na język tej grupy etnicznej także w okresie przynależności tych ziem do Cesarstwa Rosyjskiego. W wypadku mieszkańców Pokrowska można stwierdzić, że na ich kontakty z innymi grupami etnicznymi wskazują też imiona będące poza rejestrem imion należących do systemu cerkiewnego, które weszły do kalendarza rosyjskiego w latach 30. XX wieku, a więc w tamtym czasie obcych dla oficjalnego systemu prawosławnego, jak np.: *Богдан*, *Владислав*, *Лестлий*, *Люциан*, *Франц*, *Генриетта*, *Домицелла*, *Каролина*, *Людвики*, *Констанция*, *Мальвина*, *Стефания*, *Францишка*. Imiona *Шейна Реха* i *Мовица Хаим* wskazują na żydowskie pochodzenie ich nosicieli, zaś angielskie imię ojca chrzestnego *Лестлий* – na kontakty wykraczające poza zamieszkałe terytorium.

Literatura:

- Abramowicz Z., 1993, *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885-1985)*, Białystok.
- Dacewicz L., 1994, *Nazewnictwo kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI–XVII)*, Białystok.
- Iwaniec E., 1977, *Z dziejów starobrzędowców na ziemiach polskich XVII–XX w.*, Warszawa.
- Kuraszkiewicz W., 1963, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa.
- Skulina T., 1973, 1974, *Staroruskie iniennictwo osobowe, cz. I i II*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Tichoniuk B., 2000, *Imiona słowiańskie i ich formy na pograniczu polsko-białoruskim od XVI wieku do roku 1839*, Zielona Góra.
- Бондалетов В. Д., 1970, *Ономастика и социолингвистика*, (w:) *Антропонимика*, Москва.
- Бондалетов В. Д., 1983, *Русская ономастика*, Москва.

- Гафуров А., 1987, *Имя и история*, Москва.
- Никонов В. А., 1969, *Русская адаптация иноязычных личных имен*, (w:) Ономастика, Москва.
- Никонов В. А., 1971, *Женские имена в России XVIII века*, (w:) *Этнография имен*, Москва.
- Никонов В. А., 1988, *Имена русских сегодня*, Ономастика XXXII.
- Суперанская А. В., 1977, *Имя и эпоха*, (w:) *Историческая ономастика*, Москва.
- Суперанская А. В., 1998, *Словарь русских личных имен*, Москва.
- Суперанская А. В., Суелова А. В., 1978, *О русских именах*, Ленинград.
- Хабургаев Г. А., 1974, *Старославянский язык*, Москва.
- Черных П. Я., 1952, *Историческая грамматика русского языка*, Москва.

Rozwiązanie skrótów:

- GG – tym symbolem są oznaczone imiona zgromadzone w pracy magisterskiej Ewy Malinowskiej: Imiona i przezwiska staroobrzędowców wsi Gabowe Grądy i Bór, Białystok 2003.
- Pokr. – ten skrót dotyczy materiału antroponimicznego zgromadzonego w pracy magisterskiej Beaty Radziwonowicz: Imiona chrzestne mieszkańców parafii jednowierców w Pokrowsku (1846-1902), Białystok 2004.

CHRISTIAN NAMES OF POLISH OLD BELIEVERS (PHONETIC CHARACTERISTICS)

S u m m a r y

The article is devoted to phonetic characteristics of the names of Polish old believers inhabiting Sudovia (Suwalszczyzna) in the 19th (Pokrowsk) and the 20th centuries (Gabowe Grądy i Bór). The research comprised the names that have been written in *graždanka* (Cyrillic alphabet) in the sources. Most phonetic changes occurred in the Old Ruthenian Period. They have been preserved in their national forms in many names. However, the researched material revealed a lot of names that had not been found in Russian dictionaries of names (e.g. by A. Superanska) as commonly used forms but those which had rather belonged to a sphere of local dialectal uses, which confirms the fact that Old Believers used Russian in its dialectal varieties. In the analyzed anthroponomical material, some transformations of Church Slavonic names imply contacts with local population. The introduction of hybrid name forms, such as *Амбросий* (comp. Polish Ambroży), *Васильи* (comp. Polish Bazyli), *Ворфоломи*, *Григорьи*, *Маласси*, *Трифильи*, *Трифилли* (comp. Polish names like Jerzy, Antoni), *Миколай* (comp. Polish Mikołaj), *Михал* (comp. Polish Michał) or *Юлианна* (comp. Polish Julianna) into birth certificates proves that Polish language had impact upon the language of that ethnic group also at the time when these lands belonged to the Russian Empire.